

Dmitrij Olsanszkij

Az eseményekből formálódó szubjektum*

Gilles Deleuze az eseményt a szingularitások metszéspontjaként határozta meg: „a szingularitások metamorfózisa és újraeloszlása”.ⁱ

Ez azonban valószínűleg a struktúráknak csak egy korlátozott számára igaz, mégpedig azokra, melyekben van szingularitás. De mi van a többivel? Felmerül a kérdés: lehetséges-e *esemény* azokban a struktúrákban, ahol nincs szingularitás? Lehet-e az eseménynek másféle állapota, vagy pedig ez elvileg lehetetlen?

Nézzük meg például a neurotikus kötődési struktúrájú egyént, aki ismétlődően ugyanazt lépi, ugyanazokat a hibákat követi el, ugyanazokat a tevékenységeket valósítja meg. Itt nem létezik semmiféle szingularitás a valós világban, csupán az ismétlés, tevékenységek sorozata és a menekülés az eseménytől. Ez az ember, aki nem tanul a hibákból, s ismétli azokat, cselekszik, vagy éppen elkerül valamit? Mondhatjuk-e, hogy az esemény számára elérhetetlen? Vagy ebben az esetben az eseményt másképpen ítélni lehet – például az ismétlés megtöréseként, melyen keresztül megjelenik a véletlen és a szingularitás? Vagy ahogy Bahtyinⁱⁱ mondja Bovarynéval kapcsolatban: nem *történnék* az események, csak a „létezés” van. Az ő világa az ismétlődő létezési forma, melyből igyekszik kiszakadni – ez azonban lehetetlen; a szakítás maga végzetesnek bizonyul. Ez a kényszeres világából való hisztériás kiszakadás katasztrófához vezet.

Egy másik változat: milyen lehet egy esemény azokban a struktúrákban, melyek egyetlen szingularitásból állnak, nincs változójuk, a jelölők nem metszik egymást és nem helyettesíthetők? Ha a halmazt egyetlen elem képviseli, akkor ennek a halmaznak nyilván nem lehet metszéspontja. Olyan pszichotikus struktúrára gondolok, amely egyetlen elem köré szerveződik, nem szenved veszteséget, nem cserélődik, nem kapcsolódik metaforához, vagyis ez az *Egy* – plótinuszi értelemben.ⁱⁱⁱ Ebben a struktúrában semmiféle metszéspontról, metamorfózisról és átrendeződésről nem lehet szó. Miféle eseményről beszélünk akkor a pszichózisban? Nevezhetjük-e a pszichózis kialakulását, a skizofrén krízist egy ilyen eseménynek? Nyilvánvaló, hogy adott

* Eredeti cím: Субъект как бриколаж событий. Az itt közölt írás előadás formájában a Belgrádi Egyetemen hangzott el, 2016. június 25-én, orosz nyelven: http://www.lik-bez.ru/archive/zine_number6120/zine_clever6125/publication6154 A szerző a szentpétervári M.P. Koncealovszkijról elnevezett Klinikai Medicina és Szociális Munka Intézete, valamint a párizsi Institut des hautes études en psychanalyse munkatársa, a Kelet-Európai Pszichoanalitikus Intézet tagja; a Szentpétervári Egyetemen végzett filozófiai tanulmányokat, analitikus képzését Párizsban folytatta. Privát praxisban dolgozik. (<https://www.youtube.com/user/lacanalys/videos>)

esetben itt a pszichés struktúra elkerülhetetlen összeomlásával van dolgunk, az esemény azonban teljesen más felépítésű, mint a kényszerneurotikus törés. Az utóbbi esetben kiszabadul a szorongás, pszichózis esetében viszont a szubjektum teljes összeomlása történik.

Végül nézzük meg a harmadik struktúrát, melyről szinte semmit sem tudunk – a perverz struktúrát, ahol az esemény nem valami rendhagyó, ami megtöri a struktúrát vagy valami katasztrofális; ellenkezőleg, az esemény a perverz számára teljes mértékben bejósolható és tervezhető. Sőt, azt is mondhatjuk, „meg van írva”, szerződéssel meg van erősítve. Nem véletlen, hogy a társadalmi szerződés elméletének egyik kidolgozója és a jogrendszer egyik legnagyobb reformátora Franciaországban Sade márki volt. Az esemény a perverz világában teljesen rendben lévő dolog, az nem teszi őt tönkre, nem rengeti meg őt alapjaiban; sőt, ellenkezőleg, viszonylag könnyen annullálódik. A perverz eltűnik mint szubjektum, dologgá válik; könnyen a tárgy állapotáig süllyed; ez például a neurotikus esetében elképzelhetetlen és traumatikus. A perverz könnyedén átlényegíti magát, pszichés világát mindenféle veszteség nélkül annullálja.

Végül is úgy tűnik, nem tudunk felállítani egy bármely emberi állapotra és emberi létezésre igaz egységes koncepciót, ezért nem is helyes egyes számban beszélni *eseményről*, csakis *eseményekről*. Soha nem csak a struktúrából kell kiindulnunk – bemutattam, hogy az események minden struktúrában teljesen eltérőek, úgy formájukat, mint következményeiket tekintve –, hanem figyelembe kell vennünk azt a pszichés regisztert, melyen belül az események történnek.

Az esemény mint a valóság annullálása

Képzeljék el, hogy egyszer csak Jeruzsálemben találják magukat, a világ teremtésének 3791-ik évében, s egyszer csak szembetalálkoznak a városba érkező Krisztussal. Képzeljék el, mit érzékelnek ebben a pillanatban. Milyen élmények lepik meg Önöket a vele való találkozásakor? Ha bármit is észlelnek, akkor Önök alighanem megszállottak. Az Evangélium kimondja, hogy csak a gonosz által megszállottak ismerték fel Krisztusban a megmentőt és volt diszkomfort-érzésük, míg mások ebből semmit sem éreztek.

καὶ εὐθὺς ἦν ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ καὶ ἀνέκραξεν λέγων τί ἡμῖν καὶ σοὶ Ἰησοῦ Ναζαρηνέ ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς οἷδά σε τίς εἶ ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ.

Vala pedig azok zsinagógájában egy ember, a kiben tisztátalan lélek volt, és felkiálta, És monda: Ah! mi dolgunk van nekünk veled, Názáreti Jézus? Azért jöttél-é, hogy elveszíts minket? Tudom, hogy ki vagy Te: az Istennek Szentje. (Márk 1:23-24).

καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ ἦν ἄνθρωπος ἔχων πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου καὶ ἀνέκραξεν φωνῇ μεγάλῃ ἑὰ τί ἡμῖν καὶ σοὶ Ἰησοῦ Ναζαρηνέ ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς οἷδά σε τίς εἶ ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ.

És a zsinagógában vala egy tisztátalan ördögi lélektől megszállt ember, a ki fennhangon kiálta, Mondván: Ah, mi közünk hozzád názáreti Jézus? Jöttél, hogy elveszíts minket? Ismerlek téged, ki vagy: az Istennek ama Szentje. (Lukács 4:33-34)^{iv}

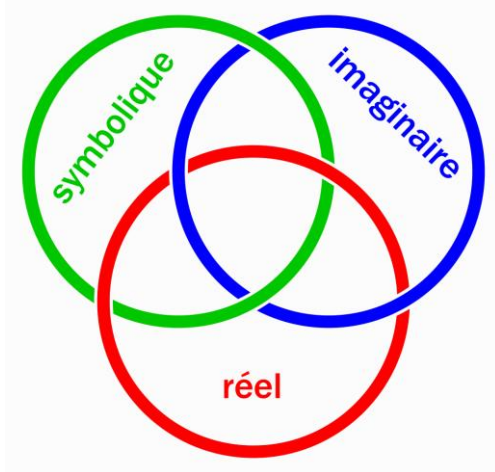
Ez a találkozás csak a megszállottak számára volt esemény, Jeruzsálem összes többi lakója számára a Jézus Krisztussal való találkozás nem jelentett eseményt, és általában észrevétlenül zajlott. Csak a Feltámadás után ismerik fel és értik meg, miféle emberrel találkoztak. Ebből levonhatjuk, hogy az esemény a történés pillanatában észrevétlen, felismeretlen marad, s csak *post factum* rögzül. Minden esemény hozzánk már utóhatásként ér el. Erről mi legfeljebb múlt vagy jövőidőben beszélhetünk – utóbbi esetben sejtésünk sem lehet, milyen formát, milyen alakot fog ölteni az esemény.

Az *esemény* abban különbözik a *történéstől*, hogy az nem egyszerűen csak módosítja a valóságot, hanem megváltoztatja annak koordinátáit, lenullázza a valóság viszonyítási pontjait. Ahogyan a kereszténység megjelenése nemcsak új logikát ad az időnek, s az ember fogalmának, úgy merőben új globális világlátást hoz, ahol nincs se hellén, se zsidó. Ez lényegében a globalizmus első eszméje és a hit alanyának új modellje.

Ahogyan pszichés valóságnak azt nevezzük, ami ismétlődik, úgy az esemény mint a valóság annulálása az, ahol nincs ismétlés. Ahogyan Pascal Quignard^v beszél a szerelem-eseményről: „Amikor először vagyunk szerelmesek, nem vagyunk ennek tudatában, később pedig csak igyekszünk az első eseményt ismételni.” Az esemény ellentmondásossága abban van, hogy az eseményt nem lehet ismételni és újraírni. Mindig egyedi aktussal van dolgunk, mely a múltban valósult meg, eredménye pedig a mi valóságunk és érzékelési formái.^{vi} Amennyire a pszichés valóság mindenkinek a maga sajátja, annyira a szubjektum alapját képező események is számosak. Például soha nem kerülünk olyan választás elé, hogy megszülessünk-e vagy sem, férfiak vagy nők legyünk, vagy esetleg álljunk-e el bármiféle nem választásától, milyen szexuális orientációt részesítsünk előnyben, hogy perverzsek legyünk, pszichotikusok, netán hisztériások – ez a választás már megtörtént, adott. Naivitás lenne feltételezni, hogy valamilyen, a szubjektum alapjaiba épült trauma korrigálható vagy felülírható, ahogyan ezt a Freud előtti pszichológia feltételezte, például Charcot módszere.^{vii} Az esemény mindig valami, ami már megtörtént. Visszavonhatatlanul. Az ismétlés csupán kísérlet a szingularitás megérintésére. Például minden ünnep, melyet kényszeresen jegyzünk, kísérlet arra, hogy nyomot hagyjunk az időben és a térben, amit a (proto)esemény által elindított időben és térben.

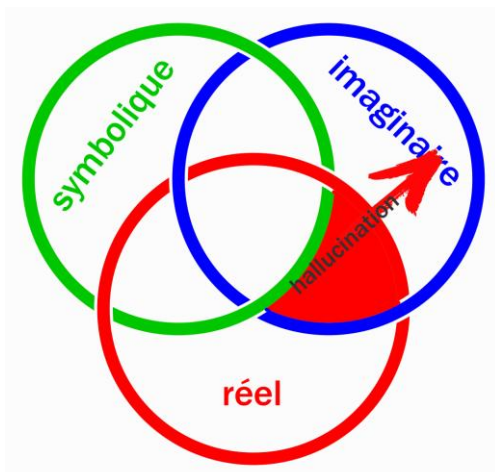
Az esemény hat típusa

Nézzük meg a pszichés apparátus Lacan által 1953-ban kidolgozott modelljét. Első témaként három pszichés regisztert ír le: valós, szimbolikus és imaginárius.

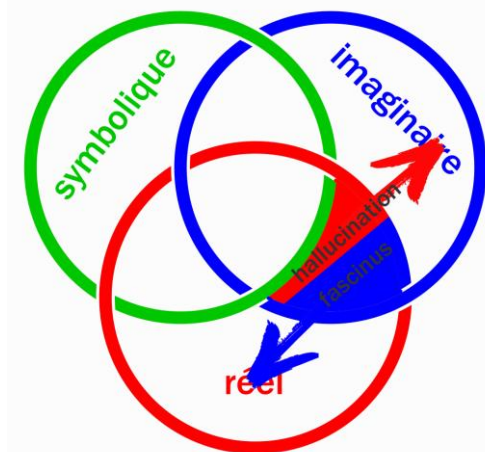

Az eseményt én az egyik pszichés regiszterből a másikba való *átkötésként* tudnám meghatározni. A következőkben a lacani sémából kiindulva az *esemény* hat típusát írom le.

1. A pszichés esemény első típusa – a *hallucináció*, ami a reálisnak az imagináriusba való betörésekor keletkezik, a szimbolikus megkerülésére. Freud erről ír a *Farkasemberben*:^{viii} Amit a páciens nem képes fogadni, az kívülről, hallucináció formájában visszatér. Ami szimbolikusként elutasított, az betör a realitásba. A *Farkasember* esetében a kasztráció elfogadhatatlan ténye a levágott ujjal, hallucináció formájában betör a páciens pszichés világába, azaz a saját szemével látja azt, aminek a szimbolikus világban nem talált reprezentánst, és pszichés terébe be volt írva. Kétségtelen, hogy ez olyan esemény, amely képes a struktúra szétrombolására, hacsak nem jönnek segítségül szimbolikus kellékek, például téveszmék formájában – amit Freud a páciens „öngyógyítási kísérletének” nevez. Miért fenyegető a reális betörése az imagináriusba? Nemcsak azért, mert azt mutatja meg, ami nincs, hanem mert ennek szimbolizációja elvileg lehetetlen.

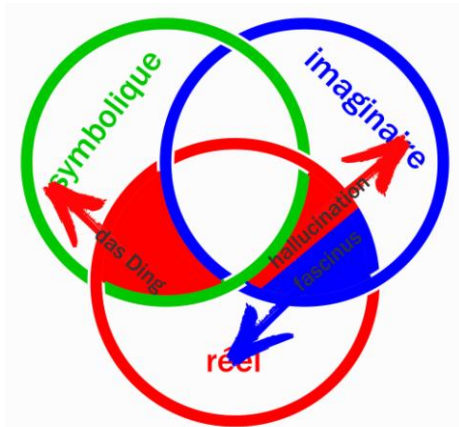

2. Az esemény második típusát *fascinus*nak,^{ix} révületnek neveztem el. Ez Pascal Quignard fogalma,^x mellyel a Medúza^{xi} révületbe ejtő, kővé dermedt tekintetnek lenyűgöző varázsát írja le. A Másik tekintete általi bénultság tulajdonképpen az imaginárius betörése a reálisba, melyet a hipnózis alkalmaz. Ignatij Brjancsanyinov^{xii} teológus leírja a gyönyör bűnét, amikor átadjuk magunkat a tekintet vonzásának. Az effajta révület és paralizáltság klinikai példáját írja le Freud Dóra-esetében^{xiii}, ahol a páciens több órán keresztül nem tudott elszakadni a Sixtusi Madonna freskójától. A jelenkori klinikumban ismeretes az úgynevezett *Stendhal szindróma*,^{xiv} amikor az egyént olymértékben lenyűgözi valamely műalkotás, hogy elveszíti önkontrollját, emlékezetkiesést szenved. A szó szoros értelmében nem lát különbséget tükör és vászon között, a képhez hasonlóan mozdulatlaná dermed. A Stendhal szindróma nem valami „eszementség”; volt egy nőbetegem, akit ötször kezeltek pszichiátriai klinikán, múzeumlátogatást követően, amikor is Van Gogh, Gauguin és Monet vásznaival találkozott. „Amikor megláttam az örvényeket Van Gogh *Éjszakai ég* c. képén^{xv}, megszédültem – az egész testemet bevonzotta.” Lehetetlen nem észrevenni a bűvölet hipnotikus hatásának egy jellegzetes vonását: az örvény „elcsavarja” a testét. A képzeletbeli betör a reálisba, a műalkotás szó szerint átveszi az irányítást a test fölött. A *fascinus* nem ellentéte vagy reciproka a hallucinációnak, hatása nem változtatja vagy szünteti meg a hallucinációt, noha nem kevésbé traumatikus.

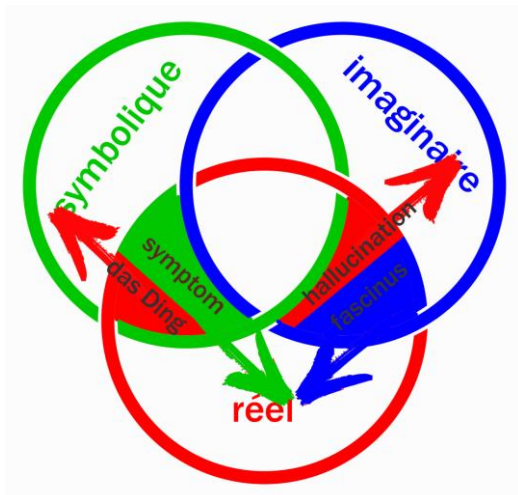

3. Az esemény harmadik típusát a *Ding an sich*,^{xvi} azaz az *önmagában való Dolog* adja, amely a valóságból mozog a jelképes felé. Freud az álomelemzéssel kapcsolatban a tudattalan dologiasulásáról beszél. Megjegyzi, hogy egy bizonyos ponton az értelmezés kiüresedik, tovább nem bogo-zható elemekre bomlik: az értelmezés itt nem a tudattalan vagy az értelmező ellenállása miatt nem lehetséges, hanem magának az anyagnak saját erejénél fogva, melynek szimbolizációja és képviselője a jelölő területén elvileg lehetetlen.^{xvii} Freud ezt az *álom köldökének*^{xviii} nevezi, mely a reálisnak a szimbolikusba való betörésére^{xix} mutat. Ez a reálisnak az a darabja, melyet lényegét tekintve lehetetlen megnevezni, kimondani és szimbolizálni. Bármiféle értelmezésben eljutunk addig a határig, amin túl semmiféle szónak nincs többé értelme. A nyelvnek ez a tartománya az, ami a testhez és a vágy tárgyához kapcsolódik. Gyakran van, hogy a pszichoanalízis valójában akkor kezdődik, amikor a

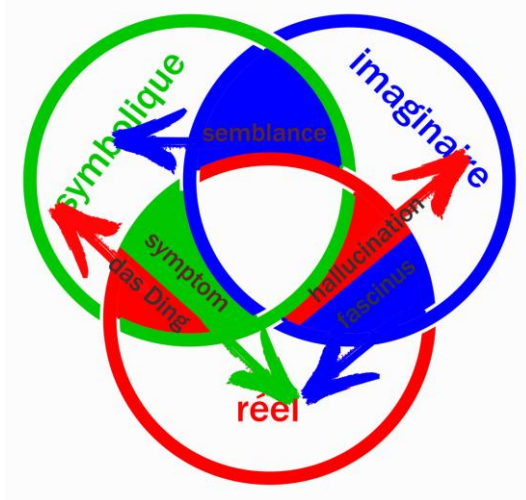
páciensnek már nincs több mondanivalója, amikor a beszéde kiszikkadt, kibeszélte magát, már mindent értelmezett, amit a struktúrája lehetővé tett/megengedett. Rémálmokkal folyó munka során mindennél gyakrabban találkozunk az önmagában való Dologgal, amikor a pszichikum a reális ponthoz közelít, az álom megszakad, az álmodó felébred, hogy ne traumatizálja a valóságos. A pszichikum tulajdonképpen a veszélytelenebb és bejósolható realitásba való menekülést részesíti előnyben, szemben az álomlátás valóságánál. Nemrégiben felfigyeltem az álomnak egy érdekes jelenségére, amikor is a páciens valami nevetségeset lát álmában, és a nevetéstől felébred. Nyilvánvaló, hogy ebben az esetben az álom megszakítása a gyönyörrel szembeni védekezéssel kapcsolatos (ha nem is rettegés, hanem nevetés formájában) – a Dolog azonban egészen más formában jelenik meg. Feltételezhetjük, hogy az aggodalom és a szorongás a Dolognak nem az egyetlen arca, amely mögött a reális számunkra megjelenik, s nem az egyetlen mód, ahogyan a reális a szimbolikusba betör.

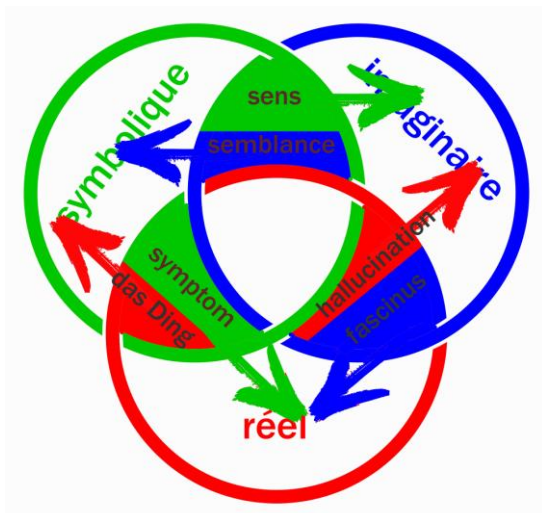
4. Az esemény negyedik típusa a szimbolikusból a reálisba történő átkötést jelent, ez pedig a *tünet*. A pszichoanalízis történetesen annak a ténynek a felfedezésével kezdődött, miszerint a testiség szimbolikusán leképeződik, így a hisztériás tünetek, melyekkel Freud és Breuer kezdetben találkozott^{xx} nem a gyógyítás terén, hanem az értelmezés terén szenvednek hiányt. A pszichoanalízis első lépéseit éppen a testiség szimbolikus struktúrájának és a test szövegének a megértése terén tette.

5. Az *énpép* – ez az, amit az egyén elképzelt önmagával kapcsolatban és az, ami felépíti az ő *szerzői diszkurzusát*. Valahányszor, önmagáról szólva, valamilyen látomásról (avagy önjelöltről) beszélek, ezt tévesen önmagammal azonosítom. A diszkurzus tehát egy látszatnak, egy hamis jelenségnek van alárendelve. Az eseménynek ez a típusa, azaz a valamiféle énpép kisajátításának illúziója nemcsak hogy nem traumatikus, hanem ellenkezőleg, neurotikus struktúrákban széleskörűen elterjedt. A közbevetett kérdésre válaszolva – az esemény vajon minden esetben traumatikus-e, és a valóság megtörése-e – a válaszom: nem. Nem, nem minden esemény ilyen. Például önmagunk felismerése a tükörben nem jelenti a valóság-sablon traumatikus megtörését, s nem bizonyul kóros kísérletnek a saját-én számára, minthogy ez az én még nem létezik: az csak az énpép eseményének következményeként jön létre.

6. Az *értelem* – átmenet a szimbolikusból az elképzeltbe, az imagináriusba. Mindaz, amit Deleuze mond nekünk *Az értelem logikájában*,^{xxi} az eseménynek csak erre a hatodik típusára vonatkozik. A *jelentés mint esemény* bizonyos szimbolikus jellegű fragmentumok individuális megszállása, a szimbólum átnövése a szubjektum személyes tapasztalásába. Az ilyesfajta esemény különleges esete az *insight*, az egyén történetében bekövetkező új jelentésalkotás, mely annak előtörténetét dekonstrukciónak veti alá.

Ez tehát az esemény hat alapvető típusa, melyeket Lacan első pszichikum-modelljéből kiindulva el tudunk különíteni, s klinikai munkánkban tudunk alkalmazni. Lacan második topológiájánál az esemény háromdimenziós modelljében kell gondolkodnunk; ezekkel egy következő alkalommal foglalkozunk.

Következtetéseink már nem illeszkednek a neurózis, a pszichózis és a perverzió strukturális modelljébe, s egészen másfajta klinikai megközelítést igényelnek. Az egyén nemcsak a tagadás három mechanizmusa által meghatározott, hanem az események hat típusa által is; ezek egymásutániságot képeznek, s minden egyénben a teret és az időt, a szemlélet *a priori* módon létrejött formáit alkotják.^{xxii} Következésképpen, klinikai munkánkat is a pszichés események összeillesztett egészéből kiindulva kell elgondolnunk, nem pedig a struktúra adottságaiból. Külön figyelmet érdemelnek a pszichés eseményekkel történő munka pszichoanalitikus technikát érintő kérdései.

Piszker Ágnes fordítása

Jegyzetek

(Ahol másként nem jelezzük, a hivatkozások a fordító kiegészítései.)

ⁱ Deleuze, G.: *Logique du sens*. Minuit, Paris, 1969. 91. (Hivatkozás az eredetiben.)

ⁱⁱ „E kisváros a ciklikusan folyó mindennapi idő helye. Benne nem események zajlanak, hanem csupán minduntalan ismétlődő „léhelyzetek”. Az idő itt teljesen mentes a történelem előrehaladó mozgásától, s szűk körökben mozog: napok, hetek, hónapok vagy az egész élet körében. A napok itt nem napok, az évek nem évek, az élet nem élet. Napról napra ugyanazok a mindennapi cselekvésformák, ugyanazok a beszélgetési témák, ugyanazok a szavak stb. ismétlődnek.” Bahtyin, M.M.: A tér és az idő a regényben. In: Uő: *A szó esztétikája*. Gondolat, Budapest, 1976. 257-302. Ford. Könczöl Csaba.

ⁱⁱⁱ „A plótinosi filozófia középpontjában az Egy áll, amely az abszolút jóságot, abszolút teljességet jelenti. Minden egyes létező levezethető az Egyből és egyetlen létező sem létezhet az Egyen kívül. Az Egyről viszont nem mondható el, hogy létező lenne, mivel az Egy a létezésnél korábbi. Az Egy az első. [...] A testnek az a természete, hogy mikor több részre oszlik, a részek egyike sem azonos az egészsel. Ha egy meghatározott nagyság: lélek, ami ha ennél kisebb lesz, nem lesz lélek, ahogyan minden mennyiség, ha elveszünk belőle, meg szokta változtatni korábbi létét – ha pedig valami, ami nagysággal bír, mikor tömegében csökkenést szenved, minőségét tekintve ugyanaz marad, akkor amennyiben test, és valamilyen mennyiséggel bír, különböző lesz, a minőség tekintetében, mely különbözik a mennyiségtől, képes megőrizni azonosságát. [...] Az érzékelő nem lehet kiterjedt (vagyis test), hiszen így lehetetlen lenne biztosítani egységét... a világ rendje nem vezethető le egyfajta primitív, kaotikus ősállapotból, az elemi testek véletlenszerű kölcsönhatásából: az első princípium az Értelem (vagy az értelmes lélek)...” Plótinosz: *Az Egyről, a szellemről és a lélekről. Válogatott írások*. Szerk., ford. Horváth Judit, Perczel István. Európa Kiadó, Budapest, 1986.

Lásd még: Bene László: A lélek halhatatlanságáról írott értekezés helye Plótinosz életművében. *Magyar Filozófiai Szemle*, 2017/4. 107-119.

^{iv} A magyar szöveg forrása a *Szent Biblia*. Ford. Károli Gáspár. Magyar Bibliatanács, Budapest, 1982.

^v Pascal Quignard francia író, sz. 1948.

- ^{vi} Telegdi Áron: Kant időfelfogása. *Kellék*, 2004, 24. <http://epa.oszk.hu/01100/01148/00019/11telegdi.htm>.
- ^{vii} Didi-Huberman, G.: *Invention de l'Hystérie: Charcot et l'Iconographie Photographique de la Salpêtrière Macula*. 1982. Angolul: *Invention of Hysteria. Charcot and the Photographic Iconography of Salpêtrière*. MIT Press, 2004. Részlet a könyvből magyarul: George Didi-Huberman: A hisztéria föltalálása. Ford. Radics Viktória. *Ex-Symposion*, 1998/21-22. <http://www.c3.hu/~exsymposion/HTML/no/huberman/kerete.htm>
- ^{viii} Freud, S.: Egy kisgyermekkorai neurózis története (A „Farkasember”) [1918]. Ford. Berényi Gábor. In: Freud: *A Farkasember. Klinikai esettanulmányok II*. Filum, Budapest, 1998. 75-188. (Hivatkozás az eredetiben.)
- ^{ix} A „fascies” egy, a Római Köztársaságból származó hatalmi jelkép volt: vesszőnyalábokat kötöttek össze piros bőrszíjjal, és hozzákötöttek egy kisebb bárdot, melynek éle kifelé állott a kötegből. Az ókori római vallásban és mágiában a fascinus vagy a fascinum az isteni fallosz megtestesülése volt, képmásokon, amuletteken megjelenített hatalomábrázolás, az isteni védelem megidézésére használt varázserő megjelölése. (<https://en.wikipedia.org/wiki/Fascinus>)
- ^x Bahtyin a *Sexe et l'effroi* (1994) c. könyve kapcsán készült interjúban ezt mondja: „En reprenant les textes, je me suis aperçu que le mot phallus n'est jamais employé en latin. Les Romains appelaient fascinus ce que les Grecs nommaient phallos. Du sexe masculin dressé, c'est-à-dire du fascinus, dérive le mot de fascination, c'est-à-dire la pétrification qui s'empare des animaux et des hommes devant une angoisse insoutenable. Les fascias désignent le bandeau qui entourait les seins des femmes. Les fascies sont les faisceaux de soldats qui précédaient les Triomphes des imperator. De là découle également le mot fascis-me, qui traduit cette esthétique de l'effroi et de la fascination.” (<http://www.gallimard.fr/catalog/entretiens/01025213.htm>)
- ^{xi} A Medúza görög mitológiai alak, gyönyörű lány volt, akit Pallasz Athéné büntetésből rúttá változtatott: a haja és nyelve helyén mérges kígyók tekeregtek, és tekintetével minden halandót, aki megpillantotta, kővé dermedtetett (petrifikáció).
- ^{xii} Brjancsanyinov, Ignatij, D.A. (Ignatius) (1807-1867), teológus, orosz ortodox szerzetes (sztarec); püspöki székét adta fel a szerzetesi életért. A lelki józanság és az önmegtagadás hirdetője; Írásai négy kötetben jelentek meg. Lásd még *Vigilia*, 1988, 53(10). Ezeréves az orosz kereszténység. https://vigilia.hu/node/Vigilia_1988_10_facsimile.pdf Ignatius tanítása szerint a gonosz szent ábrázatát öltve jön el az askétákhoz, hamis módon hízeleg önimádatuknak, látomásokkal kápráztatja el őket. Egyéb megszállottakat szerinte a bolondok házába kell vinni. Tőlük eltérően itt a bűbájosság a megkísértett egyetértésére támaszkodik. A bűbájosságot nemritkán illat, fény s édességérzet kíséri, bár van tisztán szellemi bűbájosság is, melyet „vélekedésnek” nevezünk. Avilai Szent Terézt és Assisi Szent Ferencet „nyugati örülteknek” nevezte, akiket az eretnek Egyház szentekké nyilvánít. A gyönyört tartotta kora egyik főbűnének.
- Учение о духовной прелести: Игнатий разработал учение о «прелести», когда бесы, принимая образ святых, приходят к подвижникам и начинают льстить их самолюбию и очаровывают различными видениями. Иных прельщённых, по мысли Игнатия, надлежало передавать в дома умалишённых. При этом прелесть, в отличие от одержимости, опирается на согласие прельщаемого. Прелесть нередко сопровождается чувствами благоухания, света и сладости во рту, но есть и чисто умственная прелесть, именуемая «мнением». Терезу Авильскую и Франциска Ассизского он называл «западными сумасшедшими», коих «их еретическая Церковь выдает за святых». Среди грехов своего времени он особенно выделял «парадерство».
- ^{xiii} Freud, S.: Egy hisztéria-analízis töredéke (Dóra) [1905]. Ford. Lőrincz Zsuzsa. In: Freud: *A Patkányember. Klinikai esettanulmányok I*. Cserépfalvi, Budapest, 1994. 17-110. (Hivatkozás az eredetiben.)
- ^{xiv} „Lüktető szívvel léptem ki a Santa Croce-templomból, mintha kiszippantották volna belőlem az életet, úgy éreztem, mintha zuhannék” – írja Stendhal a firenzei Santa Croce-templomban 1817 februárjában tett látogatásáról. E nevezetes szédülésről kapta a nevét a különös tünetegyüttes, a Stendhal-szindróma. Vö. Tényi Tamás: *Ritka pszichiátriai tünetek és szindrómák*. Animula, Budapest, 2009. „... a műalkotások befogadása során egyfajta »mintha-valóság« teremtése történik, és bár a befogadó intenzív katartikus érzéseket élhet át, mindig tudja (legalábbis normális esetben), hogy a művészet és a valóság nem azonos. [...] Abban az esetben, ha a mű befogadása során ez a minthavalóság-képzés nem következik be, a befogadó a művet mint valóságos történést kezdi percipiálni.” (Szédülés, légszomj, remegés, önkívületi állapot, zavarodottság, sírógörcs kísérheti.)
- ^{xv} Valószínűleg a „Csillagos éj” c. képről van szó.
- ^{xvi} Kant, I.: *A tiszta ész kritikája* [1781]. Akadémiai kiadó, Budapest, 1981.

- ^{xvii} Lacan, J.: *Le Séminaire de Jacques Lacan*. Livre XX: Encore. Seuil, Paris, 1975.; Livre XXII: Réel, symbolique, imaginaire. *Ornicar?*, 1975/2-5.
- ^{xviii} „Úgy sejtem, hogy e rész magyarázata nem elég alapos ahhoz, hogy a rejtett értelem feltáruljon. Ha folytatnám a három nő összehasonlítását, igen messzire elkalandoznék. Minden álomnak van legalább egy olyan pontja, amely kifürkészhetetlen. Ott van a – mondhatni – köldök, melyen keresztül az is-meretlennel összefügg.” Freud, S.: *Álomfejtés*. Ford. Hollós István. Helikon, Budapest, 1985. 88.old. lábjegyzet.
- ^{xix} „Lacan nyomán azt is elmondhatjuk, hogy az álom alapvetően imaginárius képződmény. Egész pontosan az imaginárius és a szimbolikus átkötésében, a kettő között ide-oda járva formálódik.” Az álom köldökének üzenete az, hogy a szubjektum olyan folyamatokból áll, épül fel, amelynek egy bizonyos pont (a test pontja és a jelentés sűrűsödési pontja), azaz a köldök körül egyszerre koncentrálnak és dekoncentrálnak.” Bókay A.: Megjegyzések az álom pszichoanalitikus metapszichológiájához. *Imágó Budapest*, 2013, 3(2): 41-58.
- ^{xx} Breuer, J. – Freud, S.: Studien über Hysterie [1895]. In: G.W., Bd. 1, S. 75-312. (Hivatkozás az eredetiben.) Magyarul megjelent részletei: Tanulmányok a hisztériáról. „Katharina...” Ford. Bart István; „Elisabeth von R. kisasszony”. Ford. Schulcz Katalin. In: Sigmund Freud: *Válogatás az életműből*. (Vál. Erős Ferenc.) Európa, Budapest, 2003. 68-116.
- ^{xxi} Deleuze, G.: *Logique de sense. Collection critique*. Minuit, Paris, 1969. (Hivatkozás az eredetiben.)
- ^{xxii} Kant, I., i. m. Lásd még Erős Ferenc: Jacques Lacan, avagy a vágy tragédiája. *Thalassa*, 1993, 4(2): 29-44. <http://orange.mtapi.hu/thalassa/archivum/932/04eros.htm>